likteki ikrarları geçersiz sayılmalıdır. Mâlikîler de sarhoşun sözleşmelerini geçersiz sayarken akidlerin geçerliliği için temyiz kudretinin şart olduğuna, sarhoşun ise bundan mahrum bulunduğuna dikkat çekerler. İkrar konusunda ise malla ilgili olup olmayışına göre izahlar yaparlar.

Sarhoşun sözlü tasarruflarının geçersiz sayılması, fakat cezaî fiillerinden sorumlu tutulması gerektiğini savunanlar daha çok bunların sonuçlarının başkalarına verdiği zarar ölçütünü esas alırlar. Onlara göre sözlü tasarruflarının tamamen geçersiz sayılması başkalarına zarar vermez, halbuki cezaî fiillerinden sorumlu tutulmaması topluma yönelmiş bir zarardır. Bu fiillerin karşılıksız bırakılması suç işleme eğilimindekileri suça teşvik anlamı taşır ve bu yolla toplumsal huzur, başkalarının can ve mal güvenliği tehdit altına girer; aynı zamanda mâsiyet / suç niteliği taşıyan bir fiil başka bir suçun sorumluluğunu ortadan kaldırma aracı kılınmış olur (Abdülkerîm Zeydân, s. 104-107).

Esasen temyiz kudretinden yoksunluk halinde hukukî işlem ehliyetinin yitirileceği ve isnat kabiliyetinin, dolayısıyla cezaî sorumluluğun ortadan kalkacağı hususunda İslâm hukukuyla Batı hukuk doktrinlerindeki temel kabul arasında köklü bir fark bulunmamaktadır. Nitekim mubah yoldan sarhoş olan kişinin bu süre içinde dinen yükümlü sayılmayacağı, cezaî sorumluluğunun bulunmayacağı ve hukukî tasarruflarının geçerli olmayacağı fıkıhta benimsenen genel bir ilkedir. Aynı şekilde kişinin hukukî ve cezaî sorumluluktan kurtulma amacıyla geçici olarak temyiz kudretini ortadan kaldırmaya sebebiyet verecek bir yöntem uygulaması durumunda bu ilkenin mutlak biçimde işletilmesinin başkalarının haklarını ihlâle ve âdil olmayan sonuçlara yol açacağı dikkate alınarak belirtilen durumun özel hükümlere bağlanması gerekeceği fakihlerin büyük çoğunluğunca kabul edilmektedir. Ancak Batı hukuk doktrinlerinde cezaî sorumluluk için kişinin kusurluluğunun, yani kendi ihtiyarıyla sarhoş olduğunun belirlenmesi şartı aranırken fıkıhta müslüman hakkında içki yasağı esasından hareket edilerek haram yolla içki alma kusurluluğun karînesi sayılmış, böylece mubah yoldan sarhoşluk ve haram yoldan sarhoşluk şeklinde bir ayırım yapılmıştır. Batı hukukunda sarhoş olmada kusurluluğun belirlenmesi cezaî sorumlulukla ilgili sorunları çözmeye yetse de akdî sorumluluk ve haksız fiil sorumluluğu konularında başka ilkelerden yardım alınması ihtiyacı ile karşılaşılmıştır. Meselâ sırf akdî sorumluluktan kurtulmak için akid öncesinde kendi fiiliyle sarhoş olup temyiz gücünü geçici olarak yitiren kişinin o esnadaki tasarruflarının geçersizliğine hükmetmek hüsnüniyet kuralı ve hakkaniyet ilkesi ile çatışmaktadır. Yine haksız fiil sorumluluğundan kurtulmak için kendi fiiliyle sarhoş olup temyiz gücünü geçici olarak yitiren kişinin verdiği zararlar konusunda kusur sorumluluğunun esas alınması hakkaniyete aykırı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *el-Üm*, III, 208-209; Sahnûn, *el-Müdevvene*, XV, 261-264; Tahâvî, *el-Muhtaşar* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgānî), Kahire 1370/1950, s. 259-260, 277-281; Mâverdî, *Kitâbü'l-Ḥudûd* (nşr. İbrâhim b. Ali Sandıkçı), [baskı yeri yok] 1415/1995, II, 839-996; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, I, 221-222; II, 234-237; V, 228; VI, 228; VII, 457, 478-522; IX, 19-20, 205-206; X, 208-211, 344-345, 388-401; XI, 39, 51-56, 63-64, 293-295, 373-375; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Tehẕîbü'l-aḥkâm* (nşr. Seyyid Hasan el-Mûsevî el-Harsân), Beyrut 1401/1981, X, 89-99; Ebû İshak eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb* (nşr. Muhammed ez-Zühaylî), Dımaşk-Beyrut 14
1996, I, 97; II, 648; IV, 278-279, 478; V, 1
379, 420, 674; Pezdevî, *Kenzü'l-vüṣûl*, I
356; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, IX, 70-71, 105; X
35; Kâsânî, *Bedâ'i'*, VII, 39-40; Muvaffa
İbn Kudâme, *el-Muġnî* (nşr. Abdullah b.
muhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. el-Hulv)
1419/1999, X, 346-348; XI, 482-483; XI
296, 493-518; Muhakkık el-Hillî, *el-Muḫta*
nâfi' fî fıḳhi'l-İmâmiyye, Beyrut 1405/1985, s. 221, 300-301; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1307, IV, 352-356; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvaḳḳı'în* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1973, IV, 47-49; a.mlf., *Zâdü'l-me'âd*, Kahire 1379, IV, 40-41; Teftâzânî, *et-Telvîḥ* (nşr. M. Adnân Derviş), Beyrut 1419/1998, II, 398-400; Molla Fenârî, *Fuṣûlü'l-bedâyi'*, İstanbul 1289, I, 281, 293, 294, 314-315; İbnü'l-Murtazâ, *el-Baḥrü'z-zeḫḫâr*, San'a 1409/1988, V, 191-196; İbnü'l-Hümâm, *Fetḥu'l-ḳadîr*, V, 301-315; a.mlf., *et-Taḥrîr* (İbn Emîru Hâc, *et-Taḳrîr ve't-taḥbîr* içinde), II, 192-194; İbn Emîru Hâc, *et-Taḳrîr ve't-taḥbîr*, Bulak 1316 → Beyrut 1403/1983, II, 192-194; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-neẓâ'ir* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1407/1987, s. 381-387; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-meṭâlib* (nşr. M. M. Tâmir), Beyrut 1422/2001, VIII, 316; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, Riyad 1423/2003, VIII, 433-434; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-neẓâ'ir* (nşr. M. Mutî' el-Hâfız), Dımaşk 1403/1983, s. 369-370; Buhûtî, *Keşşâfü'l-ḳınâ'* (nşr. İbrâhim Ahmed Abdülhamîd), Riyad 1423/2003, IX, 3022-3026; Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Ġamzü 'uyûni'l-beṣâ'ir*, Beyrut 1405/1985, III, 331-334; Derdîr, *eş-Şerḥu's-ṣaġîr* (nşr. Mustafa Kemâl Vasfî), [baskı yeri yok] 1410/1989 (el-Matbaatü'l-asriyye ve mektebetühâ), I, 142, 234; II, 543; III, 17-18, 525-526; IV, 140, 439, 499-504, 512-513; Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Ḥâşiyetü's-Sâvî 'ale'ş-Şerḥi'ṣ-ṣaġîr* (a.e. içinde), IV, 512-513; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (nşr. Hüsâmeddin b. M. Sâlih el-Ferfûr), Dımaşk 1421/2000, XII, 122-142; Lekne-vî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 168; *Nikâh-ı Medenî ve Talâk Hakkında Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, İstanbul 1336, s. 22; "Münâkehât ve Mufârekât Kararnâmesi Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası", *a.e.*, s. 19-20; Subhî Mahmesânî, *en-Naẓariyyetü'l-'âmme li'l-mûcebât ve'l-'uḳûd*, Beyrut 1948, II, 155-158; Bilmen, *Kamus*, II, 195-201; III, 250-260; Uğur Alacakaptan, *Sarhoşluk Halinde İşlenen Suçlarda Cezai Mesuliyet*, Ankara 1961; M. Ebû Zehre, *el-Cerîme*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 475-482; a.mlf., *el-'Uḳûbe*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 162-172; Abdülkerîm Zeydân, *el-Vecîz fî uṣûli'l-fıḳh*, Bağdad 1973 → İstanbul 1979, s. 103-109; M. Selîm el-Avvâ, *Fî Uṣûli'n-niẓâmi'l-cinâ'iyyi'l-İslâmî*, Kahire 1983, s. 134-150; M. Cevâd Mağniyye, *Fıḳhü'l-İmâm Ca'fer eṣ-Ṣâdıḳ*, Beyrut 1404/1984, IV, 66-67; V, 93; VI, 290-294; Abdülkādir Ûdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'iyyü'l-İslâmî*, Beyrut 1405/1985, I, 581-584; Aydın Zevkliler, *Medenî Hukuk*, Diyarbakır 1986, s. 198-199; Sulhi Dönmezer – Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul 1986, II, 189-190, 201-209; Hâşim Ma'rûf el-Hasenî, *el-Mes'ûliyyetü'l-cezâ'iyye fi'l-fıḳhi'l-Ca'ferî*, Beyrut 1407/1987, s. 238-239, 244; a.mlf., *Naẓariyyetü'l-'aḳd fi'l-fıḳhi'l-Ca'ferî*, Beyrut, ts. (Mektebetü Hâşim), s. 67; Hüseyin Halef el-Cübûrî, *'Avârıżü'l-ehliyye 'inde'l-uṣûliyyîn*, Mekke 1408/1988, s. 351-369; Zekiyyüddin Şa'bân, *el-Aḥkâmü'ş-şer'iyye li'l-aḥvâli'ş-şahsiyye*, Bingazi 1989, s. 405-407; Hüseyin Tev-

ABDULLAH EFENDİ, Sarı

bk. SARI ABDULLAH EFENDİ

Reîsülküttâb, *Mesnevî* şârihi, âlim ve sûfî.

SARI ABDULLAH EFENDİ

(ö. 1071/1660)

Reîsülküttâb, *Mesnevî* şârihi, âlim ve sûfî.

29 Safer 992'de (12 Mart 1584) İstanbul'da doğdu. Babası, İstanbul'a göç edip devlet hizmetine alınan Seyyid Muhammed adlı bir Mağrib şehzadesi, annesi Kaptanıderyâ ve Sadrazam Kayserili Halil Paşa'nın ağabeyi Vezir Mehmed Paşa'nın kızıdır. Sarı Abdullah babasını küçük yaşta kaybedince tahsiliyle üvey babası Hacı Hüseyin Ağa ilgilendi. Dönemin Bayramî-Melâmî kutbu İdrîs-i Muhtefî'nin mensuplarından olduğu anlaşılan Hacı Hüseyin Ağa'nın, on beş-on altı yaşlarındayken kendisini Bayramî-Melâmî esnafının faaliyet gösterdiği Kırkçeşme'deki Peştemalcılar Hanı'na götürerek bir "kalbe bakıcı"ya kalbine baktırdığını, bu sırada kalbini bir nurun kapladığını anlatan Sarı Abdullah Efendi böylece ilk tarikat telkinini almış oldu. Bir süre sonra yine üvey babası vasıtasıyla bir cuma namazı çıkışında Ayasofya Camii avlusunda İdrîs-i Muhtefî ile karşılaştı. Bu yıllarda annesinin amcası Halil Paşa'nın himayesinde öğrenimini sürdürdü. Arapça'-

yı, Farsça'yı, dinî ve edebî ilimleri öğrendi. Hâlid Efendi adlı bir hattattan hüsn-i hat dersleri aldı. Yirmi beş yaşlarında Halil Paşa'nın divitdarı olarak memuriyet hayatına başladı ve çeşitli şehirlerde onunla birlikte bulundu. İdrîs-i Muhtefî'nin vefatından (1024/1615) sonra Hacı Kabâyî Efendi'ye intisap etti. Halil Paşa'nın Osmanlı-Safevî mücadelelerinin devam ettiği ilk sadrazamlık döneminde 1617-1618 yıllarını onun yanında İran sınırındaki şehirlerde geçirdi. 1619 yılı başlarında Halil Paşa ile birlikte İstanbul'a döndü. Bu tarihten Halil Paşa'nın ikinci defa sadrazamlık makamına getirildiği 1036 (1626) yılına kadar muhtemelen paşanın hizmetinde bulunmayı sürdürdü; bu arada eser telif etmeye başladı. Tanınmış eserlerinden *Semerâtü'l-fuâd*'ı 1033'te (1624) iki ay içerisinde tamamladı. İki yıl sonra *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* adlı eserini yazmaya girişti. Halil Paşa'nın IV. Murad tarafından ikinci defa sadârete getirilip isyan halinde olan Abaza Paşa'yı itaat altına almak ve İran'la sürmekte olan savaşı barışla sonuçlandırmakla görevlendirildiği dönemde Dîvân-ı Hümâyun tezkirecisi oldu, onunla birlikte Şark seferine çıktı. Sefer sırasında ölen Mehmed Efendi'nin yerine reîsülküttâb tayin edildi. Abaza Paşa ile yapılan müzakerelerden bir sonuç alınamaması ve Ahıska'nın Safevîler'in eline geçmesi üzerine Şâban 1037'de (Nisan 1628) görevinden azledildi.

Halil Paşa ve Sarı Abdullah yeni sadrazam Hüsrev Paşa'nın kendilerine bir zarar vereceği endişesiyle tebdilikıyafet ederek gizlice İstanbul'a döndüler. Halil Paşa, daha önceden irtibat halinde olduğu ve muhtemelen İdrîs-i Muhtefî'nin vefatından sonra teberrüken intisap ettiği Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yanına sığındı. Sarı Abdullah Efendi evinde gizlendi. Mürşidi Hacı Kabâyî Efendi'nin vefatını azil olayından sonra Erzurum'da sığındıkları bir evin hanımından öğrendiğini, İstanbul'a döndüğünde uzunca bir süre Hacı Kabâyî Efendi'nin yerine geçen zatı aramakla meşgul olduğunu, dostlarının onu kendisine bildirmediklerini söyleyen Sarı Abdullah Efendi, nihayet mürşidinin kabrini ziyaret ettiği bir gün Sütçü Beşir Ağa ile karşılaştı. Halil Paşa'nın ölümü üzerine (1038/1629) hâmisini kaybeden Sarı Abdullah Efendi on yıl sürecek uzlet hayatına çekildi. Bu sırada eser telifiyle meşgul oldu, *Meşnevî* şerhini tamamladı. Şevval 1047'de (Şubat-Mart 1638) rikâb-ı hümâyun reîsülküttâb kaymakamlığına getirildi ve IV. Murad'ın maiyetinde Bağdat Seferi'ne katıldı. Bağdat'ın fethi sırasında şehid olan İsmâil Efendi'nin yerine reîsülküttâb tayin edildi. Dönüşte Diyarbekir'de görevinden azledildiyse de (Zilhicce 1048 / Nisan 1639) daha sonra tekrar reîsülküttâb kaymakamlığına getirildi (Şâban 1049 / Aralık 1639). *Cevheretü'l-bidâye* adlı eserini bu görevi sırasında tamamlayıp IV. Murad'a sundu. Ertesi yıl Anadolu muhasebeciliğine, bir ay sonra cizye muhasebeciliğine tayin edildi. 1053 (1643) yılında *Düstûrü'l-inşâ* adlı eserini tertip etti. 1059'da (1649) *Nasîhatü'l-mülûk*'ü yazıp IV. Mehmed'e sundu. 1060 yılı sonlarında (Aralık 1650) piyade mukabeleciliğine, 1065 Muharreminde (Kasım 1654) mensuh mukātaacılığına getirildi. Ahmed Resmî onun bu tarihte mensuh mukātaacılığından azledildiğini, Müstakimzâde ise 1069'da (1658-59) bu göreve getirildiğini kaydeder. Mensuh mukātaacılığı onun son görevi oldu. Son yıllarını Kocamustafapaşa'da Sünbül Efendi Dergâhı yakınındaki evinde ilim, ibadet ve çiçek yetiştirmekle geçiren Sarı Abdullah Efendi 23 Safer 1071 (28 Ekim 1660) tarihinde vefat etti. Vefatına, "Gül-i nesrîn-i adn ola ilâhî Sarı Abdullah" mısraı tarih düşürülmüştür. Kabri, Topkapı'dan Maltepe'ye giden yolun sol tarafındaki mezarlıkta Şeyhler Makberesi diye tanınan sofadadır.

Sarı Abdullah Efendi kendini "aslen Bayramî, tarikaten Celvetî, terbiyeten Mevlevî" olarak tanıtır (*Nasîhatü'l-mülûk*, İÜ Ktp., TY, nr. 9625, vr. 263[b]). Onun Hamza Bâlî'den sonra Hamzaviyye diye anılan Bayramî-Melâmîliği ile ilgisi daha çocuk yaşlarında başlamış, Bayramî-Melâmî kutubları İdrîs-i Muhtefî, Hacı Kabâyî Efendi ve Sütçü Beşir Ağa dönemlerini idrak etmiştir. Ancak Hacı Kabâyî Efendi'nin vefatından sonra kutbun kendisine bildirilmemesi bu çevreyle bazı sorunları olduğu izlenimini vermektedir. Öte yandan Safâyî'nin, Sarı Abdullah'ın Beşir Ağa ile aynı semtte oturduğunu ve kendisiyle sık sık görüştüğünü, bu durumun onun Hamzavî zannedilmesine sebep olduğunu, ancak Hamzavîlik'le ilişkisi bulunmadığını söylemesi dikkat çekicidir (*Tezkire*, s. 376). İdrîs-i Muhtefî'nin en şiddetli hasımlarından Abdülmecid Sivâsî'nin halifesi Mehmed Nazmi Efendi'nin kendisinden takdirkâr ifadelerle bahsetmesinin (*Osmanlılarda Tasavvufî Hayat*, s. 455) izahı oldukça güçtür. Ayrıca Nazmi Efendi'nin anlattığına göre Abdülahad Nûri, Sarı Abdullah Efendi, Bayramî Melâmîliği'nin ileri gelenlerinden Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi ve kendisinin bulunduğu bir mecliste İbrâhim Efendi'nin Sarı Abdullah'a yönelttiği ağır ifade bu bağlamda değerlendirilmelidir. Abdülbaki Gölpınarlı onun İdrîs-i Muhtefî tarafından "kalbe bakıcı" tayin edildiğini söyler. Ancak yukarıda anlatılanlar dikkate alındığında bunun doğru olmadığı söylenebilir.

Sarı Abdullah Efendi, Celvetiyye tarikatının pîri Aziz Mahmud Hüdâyî'den feyiz aldığını eserlerinde çeşitli münasebetlerle kaydeder. Müstakimzâde'nin onun ilk olarak Aziz Mahmud Hüdâyî'ye intisap ettiğini söylemesi (*Tuhfe*, s. 281) doğru değildir. Sarı Abdullah Efendi, Halil Paşa'nın himayesine girdikten sonra ve muhtemelen ilk sadrazamlığı döneminde Aziz Mahmud Hüdâyî'ye intisap etmiş olmalıdır. Onun Mevlevîlik'le ilgisi ise Mevlânâ'ya ruhanî bağlılığından kaynaklanmaktadır. Esrar Dede kendisini "seçkin bir Mevlânâ muhibbi" diye tanımlar (*Tezkire*, s. 212). *Semerâtü'l-fuâd*'daki ifadelerden diğer bir *Meşnevî* şârihi İsmâil Rusûhî Ankaravî ile tanıştığı anlaşılmaktadır.

XVII. yüzyıl şairlerinden, Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Neşâtî Ahmed Dede'nin reîsülküttâblığı sırasında Sarı Abdullah Efendi'nin onun kesedarlığı hizmetinde bulunduğu, bu sırada ondan melâmet neşvesi aldığı kaydedilir. Mevlevîler'den diğer bir

Sarı Abdullah Efendi'nin *Meşnevî* şerhinin ilk sayfası (İstanbul 1287)

شرح مثنوى

بسم الله الرحمن الرحيم

هردز یکتای حمد وثنا * وکوهر زیبای مدح کرانبها که * کامثال اللؤلؤ
المکنون * آویزهٔ کوش کروبیون اوله * اول خداوند بی مثل ومانند
و پادشاه بیخویش و پیوندك ساحهٔ پیشگاه عظمت وجلالنه نثار اولسونکه *
مقتضای اهتزاز محبت ذاتیه * ومستدعای ابتزاز مثبت ازلیه سندن ظهور
ایدن نور تجلی امواج دریای بیاض مطلق * ظلمت آباد شبستان سواد عدمی
تلاطم شعشعهٔ ضیاسیله مزهر * وسحاب سماء اسماء جود * وبخار بحار
صفات مطلق وجودندن متقطر اولان باران فیض اقدسی * اصداف درر
اعیان ثابته * و ظروف غرر ماهیات ممکنه * و حقایق الهیه‌یی * صور ابکار
افکار معارف ربانیه * وهیات ملکات عوارف نامتناهی ایله معقد ومقید
ایلیوب * وکشتی تعینات جواهر علویه * وسفن هویات زواهر سفلیه ایله *
قواخر عواطف لطفیهٔ ربانیه‌یی قوافل اسماء الهیهٔ دوریه * ورواحل صفات
ربانیهٔ کوریه ایله * صحرای سواحل ناسوته سفر * وحرکت منده وبدایه کیرو
سرحد احدیت * ونهایت مرتبهٔ واحدیتده رجعت ابتدیروب * بدایتی
عین نهایت * ونهایتی عین بدایت ایلدی * نظم * زمین وآسمان کردان اویند
* کواکب جمله سرکردان اویند * خرد انکشت دردندان بماندست * میان
(بردهٔ)

yakını da şair ve hattat Cevrî İbrâhim Çelebi'dir. Sarı Abdullah'ın birçok eserinin Cevrî tarafından istinsah edildiği görülmektedir. Bayramî Melâmîliği'ne dair *Sergüzeşt* adlı eserin müellifi La'lîzâde Abdülbâki Efendi, Sarı Abdullah Efendi'nin kız kardeşinin torunudur. Müstakimzâde, Sarı Abdullah'ın cebeciler kâtibi iken 1066'da (1655-56) vefat eden Mustafa Resmî adlı divan sahibi şair oğluyla La'lîzâde Abdülbâki Efendi ve babası La'lî Mehmed Efendi'yi ondan feyiz alanlar arasında zikreder.

Sarı Abdullah Efendi, "Abdî" mahlasıyla tasavvufî manzumeler kaleme almıştır. Çoğu didaktik olan bu manzumelerin fazla edebî değeri bulunmamaktadır. Bunların en tanınmışı seyrü sülûke dair 105 beyitlik "Meslekü'l-uşşâk" adlı kasidedir. La'lîzâde Abdülbâki Efendi buna kırk yedi beyitlik bir zeyil yazmıştır (metinleri için bk. *Tomar-Melâmîlik*, s. 72-82). Sarı Abdullah Efendi tasavvufî kişiliğinin yanı sıra hattatlığı, özellikle ağaç, çiçek yetiştiriciliği ve bahçe düzenlemesiyle tanınmıştır. Yedi yeni zerrin lâle çeşidi yetiştirdiği, bunların üçünün kendi ismiyle tanındığı, en meşhurunun "yamalı kabak" adlı zerrin çeşidi olduğu kaydedilir. Kendisine "Sarı" lakabının yetiştirdiği zerrinlerin renginden dolayı verildiği rivayet edilmektedir. Sarı Abdullah Efendi'ye bu konudaki ustalığı sebebiyle Sultan İbrâhim tarafından "şükûfe-perverân" üzerine reis ve mümeyyiz tayin edilmiş ve kendisine bir berat verilmiştir (beratın metni için bk. Müstakimzâde, *Risâle*, vr. 57ª-58ᵇ).

Eserleri. 1. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*. Sarı Abdullah Efendi'nin "şârih-i *Mesnevî*" unvanıyla anılmasını sağlayan eser *Mesnevî*'nin I. cildinin şerhidir. Müellifin IV. Murad'a takdim ettiği eserin adı telife başlama, "hitam" ise bitirme tarihini vermektedir. Kitabın Cevrî tarafından istinsah edilmiş tezhipli bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'ndedir. Yirmiyi aşkın yazma nüshası bulunan eser beş cilt (2600 sayfa) halinde basılmıştır (İstanbul 1287-1288). I. cildin başında Sarı Abdullah'ın Ahmed Resmî'nin *Halîkatü'r-rüesâ*'sındaki biyografisi yer almaktadır. *Mesnevî*'nin bir cildi üzerine yazılmış en geniş şerh olma özelliğini taşıyan eserde tasavvufun hemen bütün konuları derinlemesine ele alınmıştır. *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* ile ilgili henüz yeterli bir çalışma yapılmamıştır. **2.** *Semerâtü'l-fuâd fi'l-mebde' ve'l-meâd*. Müellifin İsmâil Ankaravî ile yaptığı bir sohbetin ardından kaleme almaya karar verdiği eser onun en tanınmış kitabıdır. Sarı Abdullah Efendi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Hacı Bayrâm-ı Velî'den istimdad ederek yazmaya başladığını söylediği eseri 1033 (1624) yılında kısa sürede tamamlamıştır. Beş bölümden meydana gelen eserde Hz. Âdem'in hilâfeti, insan, kutub, cezbe, aşk, seyrü sülûk, tarikat, hakka yönelme gibi konular işlendikten sonra tarikat silsilelerine ve meşhur sûfîlerin biyografilerine yer verilmiştir. Birçok yazma nüshası bulunan *Semerâtü'l-fuâd* İstanbul'da basılmıştır (1288). Eserin özensizce yapılan sadeleştirilmiş bir yayımı bulunmaktadır (*Gönül Meyveleri*, haz. Kenan Necefzâde, İstanbul 1967). **3.** *Cevheretü'l-bidâye ve dürretü'n-nihâye*. Bağdat'ın fethini tebrik için 1049 (1639) yılında IV. Murad adına kaleme alınan eser padişahı metheden ve fethi anlatan bir bölümle başlamaktadır. Zât-ı ilâhî, ruh, insanın hakikati, kader gibi konular üzerinde durulduktan sonra dört halife ile on iki imamın biyografileri verilmiş; Nakşibendiyye, Halvetiyye ve Celvetiyye silsilelerinin ardından Bayramî-Melâmî kutublarından bahsedilmiştir. 304 varaklık bu hacimli eserin müellif nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (TY, nr. 3792). **4.** *Düstûrü'l-inşâ*. II. Bayezid devrinden kendi dönemine kadar 170 civarında siyasî belgeyi ihtiva eden eser 1053 (1643) yılında tertip edilmiştir. Sarı Abdullah Efendi belgelerin bir kısmını reîsülküttâblığı sırasında bizzat kendisi kaleme almış, bir kısmını Cevrî'ye yazdırmıştır. Feridun Bey'in *Münşeâtü's-selâtîn*'inin zeyli kabul edilen eserin muhtevasını Adnan Erzi kendi kütüphanesindeki nüshaya dayanarak tanıtmıştır (bk. bibl.). Eserin nüshalarında belge sayısı farklılıklar göstermektedir. **5.** *Nasîhatü'l-mülûk tergîben li-hüsni's-sülûk*. IV. Mehmed'e ithaf edilen eser iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm tam bir siyasetnâmedir, ikinci bölümde dinî-tasavvufî meselelere temas edilmiştir. Sarı Abdullah Efendi, devlet adamlarını zulüm ve hatalardan korumak amacıyla kaleme aldığını söylediği eseri *Mesnevî* beyitleriyle süslemiştir. Müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 679). Eseri Osmanzâde Ahmed Tâib Efendi *Telhîsü'n-Nesâyih* adıyla özetleyip III. Ahmed'e takdim etmiştir (İstanbul 1283). **6.** *Mir'âtü'l-aṣfiyâ' fî ṣıfâti'l-Melâmetiyye-ti'l-aḫfiyâ'*. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'sindeki melâmet, Melâmetîlik, kutub ve Mehdî ile ilgili metinlerin derlenmesiyle meydana gelen Arapça eserin sonunda İbnü'l-Arabî'nin faziletleri ve menkıbelerine yer verilmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin vefatından kısa bir süre önce tamamladığı eserin müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 461). Çeşitli kaynaklarda Sarı Abdullah Efendi'ye nisbet edilen *Risâletü ricâli'l-gayb, Tedbîrü'n-neş'eteyn, Gülşen-i Râz, Metâliu'l-envâr, Tercüme-i Makāsıdü'l-ayniyye, Risâle fî merâtibi'l-vücûd* gibi eserler ona ait değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Nazmi Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetîlik Örneği-Hediyyetü'l-İhvân* (haz. Osman Türer), İstanbul 2005, s. 455; Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire* (haz. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 204, 374, 376; Şeyhî, *Vekāyiu'l-fuzalâ*, s. 280-281; La'lîzâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul, ts., s. 43-49; Ahmed Resmî, *Halîfetü'r-rüesâ*, İstanbul 1269, s. 31-33; Mehmed Tevfik, *Mecmûatü't-terâcim*, İÜ Ktp., TY, nr. 192, vr. 47ª-ᵇ; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, II, 202-203; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 280, 281; a.mlf., *Risâle-i Melâmiyye-i Şüttâriyye*, İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3357, vr. 51ª-72ᵇ; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* (haz. İlhan Genç), Ankara 2000, s. 212; Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi* (haz. Cem Zorlu), İstanbul 2003, s. 275, 312; *Tomar-Melâmîlik*, s. 71-83; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, II, 521-527; *Osmanlı Müellifleri*, I, 100-102; Abdülbâki [Gölpınarlı], *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 137-142; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 545-546; Ülker Aytekin, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi* (doktora tezi, 2002), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Adnan Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar II", *TTK Belleten*, XIV/56 (1950), s. 631-647; Ömer Faruk Akün, "Sarı Abdullah", *İA*, X, 216-218; Cl. Huart – [Kathleen Burrill], "Sari ʿAbd Allāh Efendi", *EI²* (İng.), IX, 59; A. H. de Groot, "Halil Paşa, Kayserili", *DİA*, XV, 324-326.

NİHAT AZAMAT

SARI SALTUK

(ö. 697/1297-98)

Anadolu ve Balkanlar'ın Türkleşip müslümanlaşmasındaki etkisiyle adı etrafında menkıbeler oluşmuş bir alperen.

Kaynaklarda "mücahid-gazi, gazi-derviş, alp-eren, mübarek zat, ermiş" gibi sıfatlarla anılan Sarı Saltuk Sünnî, Alevî ve Bektaşî çevrelerince farklı yönleriyle benimsenmiş önemli bir isimdir. Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşip İslâmlaşmasında etkin rol oynamasına rağmen bu yönü mitolojik kimliğinin gölgesinde kalmıştır. Hayatından daha çok menâkıbnâme türündeki eserlerde bahsedildiğinden tarihî kimliğini tesbit etmek güçtür. Hakkında kaleme alınmış müstakil eserlerin en önemlisi Cem Sultan'ın, onun türbesini ziyaret edip me-